

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

САВАЙДА ОЛЕНА ІВАНІВНА

УДК 340.12

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ПРАВА В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНИХ НАУК

Спеціальність: 12.00.12 – філософія права

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів

2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Сливка Степан Степанович,
Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
завідувач кафедри міжнародного права та філософії
права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
Гуренко-Вайцман Марина Миколаївна,
Кримський юридичний інститут Одеського
державного університету внутрішніх справ,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права;

кандидат юридичних наук
Гураленко Наталія Анатоліївна,
Чернівецький національний університет
ім. Юрія Федьковича, доцент кафедри теорії та
історії держави та права.

Захист відбудеться «13» травня 2011 р. о 13⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ (79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26).

Автореферат розісланий «11» квітня 2011 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження пов'язана, насамперед, із невеликою та недослідженою кількістю матеріалу, який стосується такого філософсько-правового явища, як енциклопедія права, а також різносторонніх поглядів на це правове явище. Але, незважаючи на це, енциклопедія права є найбільш догматичною, універсальною, сталою філософсько-правовою категорією, яка досі зберігає своє значення та досліджує виникнення, розвиток і функціонування права та держави.

Вивчення теоретичної спадщини минулого є однією із важливих позицій, що допомагає з'ясувати для сьогодення значення предмета, який досліджується. Завдання полягає в тому, щоб не тільки з'ясувати та пояснити ідеалістичну інтерпретацію філософського та правового розвитку енциклопедії права, а й критично переосмислити її сутність із різних філософсько-правових позицій.

Потрібно критично розглянути розвиток, існування, а також ті позитивні моменти, які були в енциклопедії права та енциклопедичних і природно-правових концепціях. Це дозволить провести паралель між сучасною філософсько-правовою думкою щодо енциклопедії права та її місцем у системі юриспруденції загалом.

Звертаючись до аналізу поглядів представників великого філософсько-правового спадку, які досліджували та вдосконалювали енциклопедію права, а водночас і юридичну науку в цілому, потрібно підкреслити її вагоме значення та вплив на розвиток сучасних юридичних наук, таких як філософія права та загальна теорія держави та права, порівняльне правознавство, соціологія права.

Проаналізувавши становлення та розвиток енциклопедії права, а також охарактеризувавши основні напрями філософсько-правової думки щодо енциклопедії права на теренах України, можна сказати, що це допоможе глибше зрозуміти методологію правових теорій сьогодення та дасть достатній потенціал для подальшого вдосконалення філософії права.

Українське правознавство в буквальному розумінні тільки відроджується. Його національні елементи досить слабкі перед масштабними процесами глобалізації, що мають місце у світі. Але, досліджуючи український минулий правовий досвід та досвід інших країн щодо розвитку правознавства, можна сказати, що сьогодні існує криза науки, яка зумовлена вузькою спеціалізацією галузевих дисциплін.

Теоретичною основою дослідження стали критично осмислені положення, аргументи та висновки, що містяться в працях як українських, так і зарубіжних учених та юристів різних історичних епох. Одним із перших

історичних досвідів у сфері зародження енциклопедії права як науки та юридичної дисципліни був досвід західноєвропейського правознавства.

Подальший розвиток енциклопедичних ідей право також отримало і в рамках німецької філософсько-правової школи – в працях таких філософів та юристів, як К. Пюттер, С. Пюттер, Й. Колер, Г. Радбрух, Р. Штаммлер, Р. Шмідт, Ф. Шеллінг, а також вітчизняної філософсько-правової школи, представниками якої є П. Дегай, М. Хлебніков, С. Егізаров, О. Жилін, В. Демченко, П. Богаєвський.

При цьому важливо згадати юристів-класиків, які розширили межі енциклопедії права, – К. Неволіна, М. Коркунова, Ф. Тарановського, Є. Трубецького. Послідовниками досліджень у цій сфері також були Є. Спекторський, Б. Чичерін, Г. Шершеневич.

Чималий внесок у становлення енциклопедії права як науки зробили такі учені: М. Ренненкампф, М. Капустін, А. Котельников, П. Редкін. Саме в працях цих науковців висвітлена низка оригінальних думок щодо природи енциклопедії права, узагальнюючого та систематизуючого підходу до вивчення та розуміння права.

У дореволюційний період філософсько-правовим аспектам енциклопедії права свої роботи присвячували відомі вітчизняні та російські юристи: П. Виноградов, В. Гессен, Н. Гредескул, Б. Кістяківський, М. Ковалевський, В. Михайлівський та ін. Серед них потрібно відзначити філософську працю К. Неволіна, де енциклопедія права трактується як особлива наука, яка повинна слугувати загальним вступом до законодавчих наук.

Традиції філософсько-правового підходу до енциклопедії права також істотно вплинули на становлення та розвиток радянського правознавства. Проте праці радянських юристів (С. Алексєєв, Є. Кузнєцов) мали певний ідеологічний характер (як і вся юриспруденція того часу) на відміну від розвитку енциклопедії права в дореволюційний період.

Сучасний погляд на енциклопедію права формується з ідей, висновків та міркувань теперішнього покоління вчених: В. Бабкіна, М. Байтіна, Ю. Гревцова, М. Гуренко-Вайцман, С. Гусарєва, М. Кельмана, Д. Керімова, О. Ковальчука, І. Козлихіна, І. Левакіна, Л. Луць, О. Мурашина, П. Рабіновича, С. Сливки, О. Скакун, Н. Сільченка, В. Савельєва, І. Усенка, Є. Фролова та інших.

Нині виникає необхідність знову звернутися до витоків минулого та детальніше з'ясувати сутність й значення такого філософсько-правового явища, як енциклопедія права. Зокрема, доцільно узагальнити попередні здобутки науковців, на основі яких можна простежити цілісність методологічних даних енциклопедії права та дослідити її зв'язки з іншими правовими науками. Також досить актуальним залишається питання про наукове дослідження

загальнотеоретичних та філософських проблем енциклопедії права, насамперед, її предмета та місця в системі юридичних наук.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у контексті наукових досліджень Львівського державного університету внутрішніх справ за напрямками «Розробка методології теорії держави і права, філософії права» (державний реєстраційний номер 0106U003648); «Філософсько-правові та теоретико-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U007855).

Мета і завдання дослідження. Метою наукового пошуку є узагальнення та розвиток уявлень щодо філософсько-правої природи енциклопедії права, розкриття її значення для системи юридичних наук.

Відповідно до мети сформульовано такі *завдання*:

- вивчити сутність, юридичну природу, зміст та особливості виникнення енциклопедії права;
- розкрити теоретико-методологічні підходи щодо вивчення предмета енциклопедії права;
- з'ясувати передумови формування енциклопедії права на прикладі різних країн;
- узагальнити досягнення юридичної науки щодо дослідження проблем енциклопедизму;
- здійснити аналіз взаємозв'язку енциклопедії права та інших юридичних наук;
- розглянути проблему впливу енциклопедії права на інші юридичні навчальні дисципліни у системі правових наук;
- дослідити узагальнені категорії, які можуть бути основою подальшого вивчення спеціальних юридичних наук;
- проаналізувати вплив та значення енциклопедії права на сучасну юридичну науку в умовах формування національної правової системи та правової держави в Україні.

Об'єктом дослідження є система юридичних наук у філософському вимірі.

Предметом дослідження є філософські аспекти енциклопедії права.

Методи дослідження. Відповідно до мети та завдань дослідження у дисертації використано систему методів наукового пізнання – філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання. Це забезпечує об'єктивний аналіз досліджуваного предмета.

Зокрема, у цій системі методів домінуючими є філософсько-правовий метод, який сприяв розгляду і дослідженню проблеми сутності та природи предмета енциклопедії права, та загальнонауковий діалектичний метод, що

допоміг здійснити системний аналіз виникнення та становлення енциклопедії права у філософсько-правовому аспекті (р. 1 пп. 1.2). За допомогою семантичного та формально-догматичного методів поглиблено понятійний апарат, а також сформульовано поняття енциклопедії права, визначено методологічні засади формування енциклопедії права як універсальної філософсько-правової категорії (р. 1 пп. 1.2.2). Для реалізації мети та завдань дослідження використовувався герменевтичний метод, який був застосований у зв'язку із необхідністю пізнання та інтерпретації текстів монографічних видань, наукових статей, навчальних матеріалів. Це уможливило розкриття змісту та узагальнення поглядів щодо сутності енциклопедії права.

Історико-правовий метод дозволив вивчити історію об'єкта дослідження, а саме: дослідити формування поглядів на проблему енциклопедизму і визначити ступінь наукової розробки проблеми енциклопедії права, а також був використаний під час з'ясування витоків та джерел енциклопедії права у вітчизняній літературі та становленні юридичної природи у Західній Європі (р. 1 пп. 1.1, 1.3, 1.4). Метод порівняння та протиставлення сприяв розгляду взаємозв'язку енциклопедії права з іншими правовими науками (р. 2 пп. 2.1, 2.1, 2.3). Своєю чергою, системно-структурний метод уможливив з'ясування питання стосовно місця енциклопедії права в системі правових наук (р. 2 пп. 2.4).

Завдяки комплексному підходові до використання широкого кола наукових методів всебічно розглянуто філософсько-правову сутність та призначення енциклопедії права в системі юридичних наук. Використання вказаних методів дослідження сприяло систематизації наявного фактичного та теоретичного матеріалу. Це дозволило отримати позитивні результати, необхідні для досягнення поставленої мети.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вони отримані на основі цілісного дослідження та філософсько-правового комплексного аналізу енциклопедії права, що сприяло отриманню результатів, які мають важливе теоретичне та практичне значення, а саме:

уперше:

- продемонстровано гносеологічне обґрунтування енциклопедії права та з'ясовано її місце в системі юридичних наук через призму використання методологічного інструментарію до підходу права, який синергетично структурований, опосередкований та утворює об'ємну площину вимірювання правової реальності;

- запропоновано авторське філософсько-правове визначення енциклопедії права, що проявляється в онтологічному, гносеологічному, аксіологічному та антропологічному аспектах;

– встановлений функціональний зв'язок енциклопедії права з філософією права, теорією держави та права, порівняльним правознавством та соціологією права;

– визначено методологічне призначення енциклопедії права в системі юридичних наук та її універсальне місце в блоці загальнотеоретичних юридичних наук;

удосконалено:

– підхід до вивчення поняття «енциклопедія права», сутність якого полягає у всебічному дослідженні цієї філософсько-правової категорії за допомогою методологічного плюралізму, відповідно до принципу доповнюваності з урахуванням основних концептуальних підходів до правового розуміння – нормативного, природно-правового, соціологічного, психологічного, історичного;

– онтологічний та гносеологічний підходи до різноджерельності витоків енциклопедії права в юриспруденції на теренах України, Росії та Західної Європи;

набули подальшого розвитку:

– філософські та загальнотеоретичні положення енциклопедії права, які сприяють підвищенню рівня правової свідомості та правової культури;

– систематизація та методологічні джерела правового матеріалу в межах енциклопедичності.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані положення, пропозиції, рекомендації та висновки становлять і науково-теоретичний, і практичний інтерес, а також можуть бути важливими для подальших наукових досліджень сутності, місця і ролі енциклопедії права серед інших юридичних наук та дисциплін. Дисертація спрямована на розвиток філософії права, поглиблення знань із теорії держави і права, порівняльного правознавства.

Результати дослідження можуть використовуватися у:

– навчальному процесі вищих навчальних юридичних закладів під час викладання таких дисциплін, як «Філософія права», «Теорія держави та права», «Юридична деонтологія», «Соціологія права», «Порівняльне правознавство», а також при підготовці відповідних підручників, навчальних посібників та навчально-методичної літератури з цих навчальних дисциплін (акт упровадження № 76 від 02.12.2010 р.);

– науково-дослідній сфері – для подальшого наукового пошуку напрямків розв'язання філософських проблем юридичної науки;

– правовиховній сфері – з метою підвищення рівня правової культури та правосвідомості населення.

Апробація результатів дослідження. Результати та висновки дослідження обговорювалися та отримали схвалення на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ.

Основні положення дисертації доповідалися на:

– міжнародних конференціях: «Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку» (м. Суми, 2009 р.); «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Луцьк, 2009 р.); «300 років Конституції Гетьмана України Пилипа Орлика: проблеми становлення і розвитку українського державотворення» (м. Львів, 2010 р.);

– всеукраїнській конференції «Право на приватність: тенденції та перспективи» (м. Львів, 2008 р.);

– регіональних конференціях: «Джерела права: історія, сучасний стан, перспективи» (м. Львів, 2004 р.); «Проблеми діяльності кримінальної міліції в умовах розбудови правової держави» (м. Львів, 2010 р.); «Актуальні проблеми протидії злочинам у сфері економіки» (м. Львів, 2010 р.);

– круглих столів: «Сучасне державотворення в Україні: проблеми теорії та історії» (м. Львів, 2007 р.); «Порівняльне правознавство: загальнотеоретичні та галузеві аспекти» (м. Львів, 2009 р.); «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (м. Львів, 2010 р.); «Порівняльне правознавство: філософські, історико-теоретичні та галузеві аспекти» (м. Львів, 2010 р.); «Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування» (м. Львів, 2010 р.); «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (м. Львів, 2011 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображені у 15 наукових публікаціях (п'ять статей у фахових періодичних наукових збірниках України, затверджених ВАК України, та десять публікацій у збірниках матеріалів наукових конференцій та круглих столів).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, які містять вісім підрозділів, загальних висновків, додатку (на двох сторінках) та списку використаних джерел (219 найменувань). Загальний обсяг роботи – 197 сторінок, із них основний текст – 176 сторінок, список використаних джерел розміщений на 19 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, охарактеризовано ступінь її наукової розробки, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами провідної кафедри навчального закладу;

визначено мету й основні завдання, об'єкт, предмет і методологічні засади дослідження; сформульовано наукову новизну отриманих результатів, їх практичне значення, особистий внесок здобувача в розробку цієї проблематики; подано відомості щодо публікацій, апробацій та форми впровадження здобутих результатів; відображено дані про структуру та обсяг роботи.

Перший розділ «Наукознавчі підходи щодо дослідження енциклопедії права в системі юридичних наук» складається з чотирьох підрозділів і присвячений аналізу історіографії проблеми, напрямків дисертаційного дослідження. Розкриваються методологічні концепції предмета енциклопедії права, юридична природа енциклопедії права в Західній Європі, її витоки та джерела у вітчизняній літературі.

У підрозділі 1.1 *«Історіографія проблеми та напрями дисертаційного дослідження»* висвітлено основоположні погляди науковців (і вітчизняних, і зарубіжних) на з'ясування сутнісних витоків та засад енциклопедії права як філософсько-правового явища. Охарактеризовано історичні умови виникнення перших наукових відомостей енциклопедизму та особливості уявлень дослідників стосовно вказаної проблематики.

Зазначається, що вивчення енциклопедизму в юриспруденції набуло широкої актуальності в глобалізаційних процесах суспільства, з огляду на потребу відродження, уточнення та конкретизації самого поняття «енциклопедія права», співіснування його з філософсько-правовими реаліями сьогодення.

На основі аналізу наукової літератури, присвяченої дослідженню енциклопедії права, підкреслюється, що вказана тема певною мірою була висвітлена і в Україні, і за кордоном. Однак в Україні немає єдиного обґрунтованого філософсько-правового дослідження проблем енциклопедизму в юридичній науці.

Констатується, що енциклопедія права як наука, яка розвивалася упродовж століть, створила систему правових та філософських понять і категорій, закономірностей та явищ об'єктивного світу, які фіксують та закріплюють, поруч із законами та правовими теоріями, досягнутий рівень пізнання світу та вихідні положення щодо подальшого правового дослідження.

З позиції сьогодення можна підкреслити, що енциклопедія права – це не просто сукупність знань, а специфічне самостійне суспільне явище, яке охоплює і правове, і духовно-філософське буття людини, але повністю не входить у жодне із них, хоча пов'язане та зумовлене ними обома.

У підрозділі 1.2 *«Теоретико-методологічна характеристика основних концептуальних підходів щодо вивчення предмета енциклопедії права»* характеризуються співвідношення та взаємодія енциклопедизму з суміжними

напрямами у філософії права – догматичним, раціоналістичним, позитивістським, соціологічним та пізнавально-концептуальним підходами.

Обґрунтовується, що багатогранність будь-якої наукової проблеми призводить до необхідності її вивчення через систему координат, яка надається різними ступенями методології науки. Встановлено, що енциклопедія права може використовувати в своєму розвитку такі методи наукового дослідження, як філософські, історичні, правові, порівняльно-правові, логічні, загальнонаукові (системний аналіз), соціологічні методи збору первинної інформації (аналіз документів, спостереження) тощо.

З'ясовуються методологічні межі енциклопедичних підходів у правознавстві, які запроваджуються, з одного боку, глобалізаційними процесами демократичного суспільства, а з іншого – інформаційним правовим простором, який використовується для підвищення правової культури та правосвідомості.

Встановлено, що в енциклопедичній літературі існували два наукові напрями: філософський та історичний. Перший напрям походив від апріорних ідей та виводив із них основи системи природного або розумного права. Другий – розробляв положення позитивного права та роз'яснення його історичного походження, а також був спрямований на отримання на цій основі, за допомогою індуктивного методу, певних провідних юридичних принципів.

Проаналізувавши сутність та природу предмета енциклопедії права, дисертантом було дане таке визначення: «енциклопедія права – це філософсько-правова наука, яка узагальнює знання про предмети теоретико-правових відомостей, які наділені пропедевтичним змістом основних правових знань».

Автором підкреслюється, що філософсько-теоретичний аналіз та порівняння становлення й розвитку предмета енциклопедії права, звичайно, необхідний засіб удосконалення правової теорії, а водночас і юридичної практики. Правове життя різнобарвне та складне, але в кожній багатоманітності існують універсальні, сталі взаємозв'язувальні ланки, або загальні моменти, які дозволяють зробити енциклопедичні висновки не тільки про окремі правові явища, а й про правознавство загалом. Енциклопедія завершує та систематизує людські знання. В ній знаходять творчі настанови представники окремих спеціальностей. Той, хто намагається дослідити щось спеціальне в науці, повинен, насамперед, визначити місце, яке воно посідає в цілому, знати особливий його дух, зрозуміти, яким чином воно повинне розвиватися, щоб проникнути в гармонійне знання цілого.

У підрозділі 1.3 «Юридична природа енциклопедії права у Західній Європі» проаналізовано, через призму історичного дослідження, первинні витоки енциклопедії права на теренах Західної Європи. Констатується, що у

відносно цілісному вигляді енциклопедія права починає формуватися у XVII ст., коли з'являється значна кількість творів методологічного та систематичного характеру, які охоплювали правовий матеріал із усіх виділених на той час галузей права.

Встановлено, що серед джерел німецької правової літератури з енциклопедії права первинне та особливе місце посідає твір німецького юриста Лагуса «Методичні розробки традиційного права». Саме ця праця повинна бути визнана першою систематизованою енциклопедією права. Вона охоплює не тільки приватне та публічне право, а й позитивне та філософське. Відповідно до цього робота поділяється на дві частини: філософську та історико-теоретичну.

Акцентується увага на тому, що тільки на початку XIX ст. характер юридичної енциклопедії змінюється. Виникають нові, підвищені вимоги до енциклопедії права. Енциклопедисти у сфері права вже не задовольняються коротким переліком та викладом змісту окремих юридичних наук. Вони намагаються перетворити правову енциклопедію у самостійну науку, що має власне завдання та призначення. Такий новий філософський напрям, який вбачав у правовій енциклопедії не тільки особливий методологічний прийом викладу науки, а й особливу, самостійну науку, склався під безпосереднім впливом учень відомих науковців, серед яких Ф. Шеллінг та Г. Гегель. Ці мислителі вперше обґрунтували юридичну енциклопедію як самостійну правову науку.

Зроблено висновок про те, що у західноєвропейській правовій думці стосовно юридичної природи енциклопедії права існують різносторонні філософсько-правові погляди. Водночас, домінуючим у цьому процесі є енциклопедичний підхід до вивчення знань про державу та право.

У підрозділі 1.4 «Витоки та джерела енциклопедії права у вітчизняній літературі» досліджуються основні засади виникнення, формування та розвитку енциклопедії права в Україні.

Обґрунтовується теза про те, що на початку існування енциклопедії права в Україні під нею розумівся загальний огляд системи законодавства. У XIX ст. на теренах розвитку вітчизняної юридичної науки опубліковано перші наукові праці з енциклопедії права. Відзначається, що вперше енциклопедію права у список обов'язкових дисциплін юридичних факультетів українських навчальних закладів було внесено університетським статутом 1835 р.

Першим фундаментальним дослідженням у правовій галузі в Україні вважається праця К. Неволіна «Енциклопедія законодавства», яка є завершеною науковою системою ідеалістичного напрямку. Саме К. Неволін започаткував курс енциклопедії права в українському навчальному закладі.

Аналіз джерел та витоків енциклопедії права свідчить, що в історії вітчизняної літератури з енциклопедії права простежується два періоди, які

пов'язані зі зміною двох філософських напрямів. Констатується, що існування двох філософських напрямів було загальною тенденцією того часу, яка загалом відповідала дійсності та за своєю сутністю є правильною.

Другий розділ «Зв'язок енциклопедії права з іншими юридичними науками» складається з чотирьох підрозділів, у яких розглядається питання співвідношення, подібності, відмінностей та взаємодії енциклопедії права з іншими юридичними науками та з'ясовується її місце в системі юридичних наук.

Підрозділ 2.1 «Взаємозв'язок енциклопедії права із загальною теорією права» присвячений аналізу взаємозв'язку енциклопедії права із теорією права та держави, а також причинам їхнього виникнення, формування та існування, етапам спільного утворення, відмінним та подібним рисам двох правових наук.

Визначається, що якщо розглядати енциклопедію права тільки як вступ до науки про право, то з неї потрібно виключити питання, які стосуються правових понять, що мають узагальнювальний характер. Безперечно, найзагальніші закономірності розвитку права досліджує теорія права. Саме вона на теоретичному рівні об'єднує спеціальні науки, які вивчають право, водночас обґрунтовуючи положення та поняття, спільні для галузевих наук.

Саме з огляду на це можемо вважати, що теорія права є фундаментальною та методологічною наукою у сфері правознавства. Однак, потрібно зауважити, що саме такі завдання ставила перед собою енциклопедія права в період свого виникнення та розвитку, і саме завдяки енциклопедії права теорія може використовувати ті надбання, які розвинула та систематизувала енциклопедія права. Водночас, з розвитком суспільних відносин теорія лише вдосконалювала категоріальний апарат, який був створений енциклопедистами. Висновки, конструкції та методологічні прийоми енциклопедії права повною мірою застосовуються та використовуються і галузевими юридичними науками, і загальною теорією права.

Простежено певну тенденцію подібності і в енциклопедії права, і в теорії права щодо їхнього історичного розвитку. А саме: вказані науки здатні успішно розвиватися лише за умови, що вони у своїх дослідженнях спиратимуться на конкретний матеріал галузевих юридичних наук. Проте, при цьому вони повинні здійснювати інтеграцію отриманих правових знань.

У підрозділі 2.2 «Взаємозв'язок енциклопедії права і філософії права в системі правових наук» розглядається енциклопедія права з позиції різних філософських візій.

Визнається, що всі відомості та знання про енциклопедію права перебувають у нерозривному зв'язку з філософськими та світоглядними позиціями відповідної історичної епохи. Більшість спеціальних юридичних наук, які колись входили до змісту енциклопедії права, відокремилися і стали

самостійними об'єктами вивчення правового матеріалу. Але й досі існує така філософсько-правова сфера, яку може досліджувати енциклопедія права.

Констатується, що кожна енциклопедія права була побудована залежно від існуючих історичних моментів, які тією чи іншою мірою впливали на ідеальну побудову її філософського змісту. Історичні моменти, які впливали на значення енциклопедії права, безпосередньо стосувалися та залежали від існуючого позитивного права. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що історичний розвиток позитивного права не може стояти осторонь ні від філософії права, ані від енциклопедії права.

Наголошується, що енциклопедія права ставить перед собою всезагальну об'єднувальну мету стосовно правового матеріалу, на відміну від спеціальних правових наук. Зведення цих правових узагальнень до спільної єдності і є спеціальним завданням енциклопедії права. Саме енциклопедією права виробляється універсальне, загальне світосприйняття у правовій сфері, що ставить її розробки на рівень самостійної науки, в якій головну роль виконують методи та способи дослідження основного предмета.

Вказано, що енциклопедія права, на відміну від філософії права, має на меті розкрити універсальні, сталі, впорядковані та досконалі категорії правової матерії. Тільки тоді, коли повною мірою зібраний та накопичений відповідний узагальнювальний правовий матеріал, настає необхідний наукознавчий ефект – відбувається формування та розвиток енциклопедії права.

У підрозділі 2.3 «*Енциклопедія права і порівняльне правознавство та соціологія права*» досліджується питання взаємозв'язку енциклопедії права та порівняльного правознавства і соціології права. Наголошується на тому, що співіснування доволі молодих наук із забутою енциклопедією права породжує нові зв'язки, які сприяють розв'язанню проблем сучасної системи юридичних наук.

Визначається, що утворення та формування соціального напрямку в юриспруденції сприяє всебічному дослідженню предмета енциклопедії права та тим догматичним явищам, які матимуть соціальний характер. Зазначається, що кожна із порівнювальних наук має свій предмет дослідження та завдання. Але їхня подібність полягає, насамперед, у тому, що і соціологія права, і порівняльне правознавство сформувалися на правовій базі та категоріально-понятійному апараті, який був розроблений енциклопедією права.

Констатується те, що відбувається перехід від найпростішого правового розуміння (енциклопедія права) до систематизованого, впорядкованого та диференційованого знання (соціологія права, порівняльне правознавство) у сфері права. Підкреслюється, що залежно від тих чи інших політичних течій енциклопедія права може в предметі свого дослідження наближуватися до соціології права.

Розкриваючи взаємозв'язок енциклопедії права з іншими науками, встановлено, що вона може порівнюватися лише з тими, з якими подібна. Насамперед йдеться про врахування новітніх порівняльних підходів під час встановлення догматичних, сталих, універсальних правових явищ, якими можуть користуватися всі інші правові науки.

У підрозділі 2.4 «Значення та розвиток енциклопедії права для сучасної юридичної науки» розглядається енциклопедія права як одна з важливих складових сучасної системи юридичних наук.

Визнається, що нині головним завданням енциклопедії права є створення удосконаленої форми юриспруденції як науки загалом. Підґрунтям досягнення поставленого завдання повинні стати філософсько-природничі основи філософії права.

Зазначається, що сучасне правознавство потрібно розглядати через енциклопедичний характер вивчення правового знання, а також через його переосмислення з позиції базових філософських підходів до формування та вирішення правових проблем, що, безперечно, підвищить рівень юридичних знань, а також збагатить і сам предмет правознавства.

Підкреслюється, що енциклопедія права має бути досконалою, завершеною системою правового поля, основою для інших спеціальних наук, оскільки поєднує висновки, які надають їй інші спеціальні науки, в цілісний організм, досліджуючи положення, що лежать в основі інших наук або які застосовуються ними догматично.

Зауважується, якщо сучасні погляди на енциклопедію права базуються на наукових результатах і поза ними вона не може існувати, то й спеціальні науки повинні враховувати її енциклопедичні висновки.

ВИСНОВКИ

Дисертаційне дослідження визначається сучасною постановкою проблеми, виявленням і дослідженням нових ідей та тенденцій стосовно розуміння енциклопедії права в системі юридичних наук. У результаті автором сформульовано низку висновків, пропозицій та рекомендацій.

1. Систематизування правознавства відбувається різними методологічними шляхами, але первинним та домінуючим способом є енциклопедичний. Наміри створити узагальнювальну науку про право існували впродовж усього розвитку юриспруденції. І лише енциклопедія права серед хаотичного правового матеріалу знайшла можливість та методологічні конструкції насамперед для короткого та зосередженого ознайомлення зі сферою правових явищ.

2. Більшість сучасних юридичних наук та дисциплін, таких як загальна теорія держави та права, філософія права, історія філософії права, історія політичних та правових учень, історично та методологічно були вироблені із енциклопедії права. В енциклопедичних межах вказані науки тривалий час розвивалися як наукові напрямки досліджень, поява яких передусім пов'язана із впровадженням відповідних методів у правову науку та практику. Також у результаті спеціалізації та диференціації наукового знання розпочався неминучий процес розподілу та виділення із енциклопедії права різних самостійних юридичних наук із своїм предметом та методами, об'єктами та принципами, функціями та завданнями. Історично зумовлений наслідок розвитку енциклопедії права – це її перехід у більш удосконалену форму – загальну теорію держави та права і філософію права, які є фундаментально-природничими науками.

3. На відміну від інших юридичних наук, які об'єктом свого дослідження обирають вивчення закономірностей виникнення, розвитку, функціонування держави та права, об'єктом енциклопедії права є право та держава, які вивчаються через призму філософсько-правових течій та у взаємодії з іншими філософськими та правовими об'єктами, на які вона безпосередньо впливає та які, відповідно, чинять вплив на неї. Гносеологічною засадою дисертаційних досліджень є енциклопедичний підхід до вивчення знань про державу та право в їх загальному значенні та систематизація цих знань через призму філософії права та філософських категорій.

4. Енциклопедію права потрібно розглядати в контексті філософії права, тому що це явище хоч і було тимчасове, але було вагомим та фундаментальним внеском в історію розвитку сучасної теорії та філософії права та держави. Можна стверджувати, що фундаментом для виникнення такого правового явища, як «енциклопедія права», було не лише право як таке, а низка спеціальних правових наук та галузей, що в сукупності й становлять досліджуваний предмет наукової праці. Під час дослідження енциклопедії права потрібно завчасно визнати випадковість таких її характеристик, якщо вони з'ясувалися в дійсності, і тому потрібно шукати важливе та суттєве, при цьому не втрачати ту цілісність та різносторонність поглядів, яка формувалася різними філософськими поглядами та течіями. Необхідно ширше та вільніше досліджувати й з'ясовувати для себе та інших природу енциклопедії права, як суспільно-правового явища, і не лише як формально-логічну, хронологічну чи алфавітну систему права.

5. Енциклопедія права є фундаментальною в процесі отримання правового знання. Це дає можливість набути та з'ясувати всі потрібні правові явища, категорії, поняття, форми, види, інституції для подальшого правового розуміння. Що ж стосується завдання теорії права, яка може заперечити таке

тлумачення енциклопедії права (адже вони в багатьох питаннях за сутністю збігаються), то, визначаючи головну мету сучасного правознавства, а водночас й мету теорії права, вбачаємо шляхи пошуку формування нового, інтегрального типу праворозуміння, яке виникає на основі діалогів усіх філософсько-правових шкіл та течій в сучасній юриспруденції. Правове сьогодення рішуче відмовляється від можливостей відстоювати існування енциклопедії права як особливого надчутливого знання про те, що вивчають науки емпіричні. Енциклопедія права є особливою самостійною наукою, узагальненим знанням, яке має ті ж джерела, що і окремі спеціальні науки, але виступає як надчутливе пізнання сутностей, тобто або чи як теорія пізнання.

6. Енциклопедія права за ідейністю повинна знаходитись у процесі постійного руху та розвитку, що в цілому призводитиме до розвитку всієї науки права. Така практична значущість енциклопедії права дуже важлива для сьогодення, адже вона надає, хоч і в короткому огляді, але основні положення права та держави, що, звичайно, уможливить, не заглиблюючись, ознайомлення зі сферою права, а також зумовить підвищення рівня правової культури та правової свідомості кожного.

7. Мета енциклопедії права полягає в теоретичному поверхневому об'єднанні значної кількості роздрібненого правового знання, яке обов'язково має характер цілісного системного явища з природними основами. Енциклопедія права є своєрідним вступом до юридичних наук та, маючи філософське підґрунтя, пропонує нам домінуючі відомості, що перетворює на готові результати науки. Вона викладає знання всієї сфери права на стільки на скільки це можливо у правознавстві, у вигляді систематизованих юридичних понять і категорій.

8. Енциклопедія права передуює виникненню таких навчальних дисциплін, як теорія держави та права, частково соціологія права та порівняльне правознавство. Кожна із названих навчальних дисциплін містять, повною мірою або частково, певну догматичну енциклопедичну частину правового знання. Всі відомості та знання про енциклопедію права перебувають у нерозривному зв'язку з філософськими та світоглядними позиціями відповідної історичної епохи, що, своєю чергою, впливає на формування загального змісту та послідовності узагальнень знань про право.

9. Енциклопедія права є не лише проблемою теоретичного характеру. Дослідження енциклопедії права має для юриспруденції й практичне значення. Від того, як ми розуміємо головні догматично-енциклопедичні відомості про право, залежить наше ставлення до чинного, існуючого права. Дослідження та визнання існування енциклопедії права вимагає критичного переосмислення правової сфери, а також дає можливість оцінити право з точки зору моралі та справедливості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Савайда О.І. Витоки та джерела енциклопедії права в німецькій літературі / О.І. Савайда // Право і безпека : науковий журнал. – Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2009. – № 2. – С. 101–106.

2. Савайда О.І. Витоки та джерела енциклопедії права в юридичній літературі / О.І. Савайда // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Збірник наукових праць / гол. ред. В.Л. Ортинський. – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – Вип. 2. – С. 15–23.

3. Савайда О.І. Заснування та розвиток енциклопедії права в Київському університеті Св. Володимира / О.І. Савайда // Вісник Академії управління МВС. Науковий журнал. – 2009. – № 3. – С. 132–142.

4. Савайда О.І. Зв'язок енциклопедії права з філософією права / О.І. Савайда // Форум Права. – 2010. – № 1. – С. 318–322. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10coizfp.pdf>

5. Савайда О.І. Розподіл права на приватне та публічне в енциклопедії права : філософський погляд / О.І. Савайда // Право на приватність: тенденції та перспективи : тези Всеукр. наук.-практ. конференції (14 листопада 2008 р.). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – С. 164–166.

6. Савайда О.І. Енциклопедія права як наука на теренах вітчизняної юриспруденції / О.І. Савайда // Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (16–17 травня 2009 року, м. Суми). – Сумська філія Харківського університету внутрішніх справ. – Суми: Фабрика друку, 2009. – С. 224–225.

7. Савайда О.І. Зв'язок енциклопедії права з порівняльним правознавством / О.І. Савайда // Порівняльне правознавство : загальнотеоретичні та галузеві аспекти : тези доповідей учасників круглого столу (22 травня 2009 р.). – Львів : ЛьвДУВС, 2009. – С. 168–170.

8. Савайда О.І. Значення енциклопедії права для сучасної юридичної науки / О.І. Савайда // Актуальні питання реформування правової системи України : зб. наук. ст. за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції (29–30 травня 2009 року, м. Луцьк) / уклад. Т.Д. Климчик. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. – С. 107–108.

9. Савайда О.І. Вплив філософських систем на зміст та значення енциклопедії права / О.І. Савайда // Проблеми державотворення та правотворення в Україні : матеріали учасників Всеукраїнського круглого столу (5 березня 2010 р.). – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – С. 42–46.

10. Савайда О.І. Актуальні відомості літературних джерел енциклопедії права / О.І. Савайда // Проблеми діяльності кримінальної міліції в умовах розбудови правової держави : матеріали науково-звітної конференції факультету кримінальної міліції Львівського державного університету внутрішніх справ (12 березня 2010 р., м. Львів) / гол. ред. В.М. Фірман. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – С. 242–247.

11. Савайда О.І. Загальнотеоретичні юридичні дисципліни як необхідний базис підвищення правосвідомості фахівців юристів / О.І. Савайда // Актуальні проблеми протидії злочинам у сфері економіки : матеріали науково-практичної конференції факультету економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ (26 березня 2010 р., м. Львів). – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – С. 237–240.

12. Савайда О.І. Зв'язок енциклопедії права із загальною теорією держави та права / О.І. Савайда // 300 років Конституції Гетьмана України Пилипа Орлика : проблеми становлення і розвитку українського державотворення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (14 травня 2010 р., м. Львів). – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – С. 211–213.

13. Савайда О.І. Методологічні засади «теорії» та «енциклопедії» права / О.І. Савайда // Порівняльне правознавство : філософські, історико-теоретичні та галузеві аспекти : матеріали II Всеукраїнського круглого столу (28 травня 2010 р., м. Львів). – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – С. 54–56.

14. Савайда О.І. Енциклопедія права як засіб вдосконалення теоретичної та практичної юриспруденції / О.І. Савайда // Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування : матеріали II Всеукраїнського круглого столу (10 грудня 2010 р., м. Львів). – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – С. 75–77.

15. Савайда О.І. Енциклопедія права як універсальна категорія природного права / О.І. Савайда // Проблеми державотворення та правотворення в Україні : матеріали II Регіонального круглого столу (18 лютого 2011р., м. Львів). – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – С. 319–321.

АНОТАЦІЯ

Савайда О.І. Енциклопедія права в системі юридичних наук. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2011.

У дисертації здійснено комплексне наукове дослідження філософського аспекту енциклопедії права. Розкрито основні теоретико-методологічні підходи щодо дослідження юридичної природи енциклопедії права через аналіз сутності, особливостей її утворення, функціонування в різних країнах під впливом різних філософських напрямів.

Обґрунтовані методологічні концепції предмета енциклопедії права та з'ясовано ідеалістичну інтерпретацію філософського та правового розвитку енциклопедії права. Досліджено з історико-порівняльного аспекту взаємозв'язок енциклопедії права з іншими юридичними дисциплінами в системі юридичних наук. З'ясовано природне та інформаційне значення енциклопедії права для сучасної правової науки.

Охарактеризовано енциклопедію права як науку, яка за час свого існування укомплектувала правові та філософські поняття й категорії у цілісний системний організм, відтак набула форми суспільного явища, що охоплює, зокрема, такі сфери людського існування, як правова, природна та філософська.

Ключові слова: енциклопедія права, філософія права, теорія права та держави, порівняльне правознавство, соціологія права, природне право, узагальненість, система юридичних наук.

АННОТАЦІЯ

Савайда Е.И. Энциклопедия права в системе юридических наук. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Львовский государственный университет внутренних дел. – Львов, 2011.

В диссертации проведено комплексное научное исследование философско-правового аспекта энциклопедии права. Раскрыты основные методологические подходы относительно исследования юридической природы энциклопедии права. Анализируется правовая сущность, причины и особенности создания, функционирования и развития энциклопедии права в таких странах, как Украина, Россия, Германия, Франция. Также рассмотрены методологические концепции предмета энциклопедии права в связи с существующими философскими течениями.

Исследовано с исторически-сравнительного аспекта взаимосвязь энциклопедии права с другими юридическими дисциплинами в системе юридических наук, а именно с теорией государства и права, философией права, сравнительным правоведением и социологией права. Встановлены основные характерные походящие и отличительные особенности энциклопедии права с указанными науками. Раскрывая взаимосвязь энциклопедии права с другими

науками, установлено, что она может сравниваться только с теми, с которыми имеет сходства. Прежде всего речь идет об учете новейших сравнительных подходов при установлении догматических, устойчивых, универсальных правовых явлений, которыми могут пользоваться все другие правовые науки.

Проанализировано философско-правовое значение основополагающих представлений об энциклопедии права в разных направлениях. А также обосновано естественное и информационное значение энциклопедии права для современной юридической науки. Обоснованы методологические концепции предмета энциклопедии права и проанализирована идеологическая интерпретация философского и правового развития энциклопедии права, а также критически переосмыслена её сущность с разных философско-правовых позиций. Показано значение и место энциклопедии права в современной системе юридических наук.

Исследовано, что глубокая производительность принципов любой науки находится в основе ее невидимого прогресса, но этот же прогресс на известной ступени своего развития приводит к специализации, а специализация в конце своего развития угрожает, в свою очередь, уничтожить и подавить саму же науку. Энциклопедия права нашла два исключения в виде перехода к более совершенной системе учений о праве, как общей теории государства и права и философии права.

На основе комплексного философско-правового анализа энциклопедии права установлено, что это наука, которая систематизирует и унифицирует знания человека, интегрирует особенности мировосприятия в правоведческие сферы, продуцирует новые взаимосвязи между имеющимися научными сферами, которые способствуют решению философско-ориентированных правоведческих проблем.

Подчеркивается необходимость изучения современного правоведения сквозь призму энциклопедии права, что, соответственно, обусловит повышение уровня правовой культуры и правосприимания, а также расширит границы предмета самого правоведения. В связи с необходимостью упорядочения, систематизации, дифференциации и обобщения правовых знаний, обусловленной современными общественными трансформациями, энциклопедия права имеет объединительную цель нахождения связей между правовыми обобщениями, сочетанием их в целостную смысловую систему.

Раскрываются методы исследования, которыми может оперировать энциклопедия права в процессе своего развития; выделяются границы энциклопедических подходов в науках юридического направления; обоснована неразрывность и взаимообусловленность философско-мировоззренческих позиций, конкретизированных соответствующими эпохальными пределами, со знаниями и концепциями энциклопедии права. Это научное исследование

направлено на определение энциклопедии права как основополагающей, логически обоснованной правовой сферы, охватывающей результаты и выводы других специальных наук, объединяет их в органически связанную систему.

Ключевые слова: энциклопедия права, философия права, теория государства и права, сравнительное правоведение, социология права, естественное право, всеобщность, система юридических наук.

ANNOTATION

Savayda O.I. Law Encyclopedia in the System of Legal Sciences. – Manuscript.

The thesis for the scientific degree of a Candidate of Law in speciality 12.00.12 – Philosophy of Law. – Lviv State University of Internal Affairs. – Lviv, 2011.

The thesis presents a comprehensive scientific study of philosophical aspects of encyclopedia of law. There were developed the basic theoretical and methodological approaches to the study of legal nature of the law encyclopedia through analysis of essence, peculiarities of its formation, operation in different countries under the influence of different philosophical directions.

The methodological concept of law subject encyclopedias and clarified its interpretation of the idealist philosophical and legal development.

The interconnection of law encyclopedia with other legal disciplines was studied from historical and comparative aspects. The natural and informational value of law encyclopedia for modern legal sciences has been settled.

Characterized as an encyclopedia of law science, which during its existence ukomplektuvala legal and philosophical concepts and categories in the entire body system, and then took the form of a social phenomenon that includes, among others, aspects of human existence as legal, natural and philosophical.

Key words: Encyclopedia of law, Philosophy of Law, Theory of Law and state, comparative law, law sociology, natural law, generalization, the system of jurisprudence.

Підписано до друку 08.04.2011 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Зам. № 57-11
Умовн. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.